

Naar een nieuwe, veel centralere plaats van de Bijbel als verhaal in geloof en kerk

1. Ik wil het vanmorgen met u hebben over iets wat mij buitengewoon aan het hart gaat. En dat is: de rol en de plaats van de Bijbel in kerk en geloof. De huidige situatie met betrekking tot geloof en kerk ervaar ik namelijk als problematisch en ook als niet erg bemoedigend. We zullen, zo is mijn stellige overtuiging, een andere richting moeten inslaan. Die andere route houd ik voor essentieel voor het voortbestaan van kerk en geloof. Mijn stelling is, dat de Bijbel als verhaal een veel centralere plaats moet innemen in geloof en kerk dan op dit moment het geval is. Die Bijbel is ten slotte de bron en het hart van het geloof.

2. Als u aan mij vraagt hoe zie je de kerk, dan zeg ik dat ik die allereerst als een verhalen-gemeenschap zie, en veel minder als een geloofsgemeenschap. Ik zie de kerk als een gemeenschap waarin het bijbelse verhaal centraal staat. Die bijbelse verhalen zijn de basis, het fundament waarop het geloof rust. Zie je de kerk als een geloofsgemeenschap, dan zal je al gauw ontdekken als je met elkaar doorpraat, dat dat woord 'geloofsgemeenschap' wel heel veel gemeenschappelijks mag suggereren, maar dat dat feitelijk niet het geval is. Praat je met elkaar over het geloof door, dan worden er al snel enorme verschillen duidelijk. Wat voor de één uitermate wezenlijk is, is dat voor de ander helemaal niet. Voor de één is het aspect van God als persoon voor uitermate wezenlijk. Een ander heeft daar helemaal niets meer, en spreekt liever over God als geest, of over God als de grond van het zijn.

3. Je kunt je afvragen of we op het terrein van het geloof wel iets gemeenschappelijks met elkaar delen. Natuurlijk kan je dan zeggen: 'Moet dat dan?' Of je kunt zeggen: 'We zijn toch allemaal verschillende mensen, dus logisch dat we ook verschillend denken.' Dat mag waar zijn. Maar met het woord 'gemeenschap' is toch gegeven dat je iets met elkaar deelt. En wat is dat dan dat je met elkaar deelt, als je ziet dat het geloof dat niet is, omdat we daar zo sterk in verschillen? Sommige mensen zullen nu zeggen: 'En de apostolische geloofsbelijdenis dan? Die delen we toch met elkaar?' Maar is dat ook zo? Die kan je wel gezamenlijk uitspreken, maar ik denk dat ik u wel kan verzekeren dat meer mensen dan je denkt, bij een aantal van die zinnen, zullen zeggen dat ze daarin niet geloven. De moeite van veel mensen zit vooral in een aantal uitspraken aan het slot: over de opstanding der doden, en eeuwig leven. En vast ook, als het gaat over de maagdelijke geboorte en de hemelvaart. Wat is het probleem: ze passen niet in ons wereldbeeld. En dat is een van de voornaamste redenen waarom nogal wat mensen in de kerk zeggen dat ze dat niet geloven. Zo wordt dat dan geformuleerd: 'Dat geloof ik niet'. Vaak kan je mensen horen zeggen: 'Vroeger geloofde ik dat wel, maar tegenwoordig niet meer.' Je krijgt een boeiend gesprek, je kunt een boeiend gesprek krijgen, als je doorvraagt: wat precies de moeite is waarom ze het niet meer geloven, wat houdt hen tegen? Vraag dan vooral ook even wat ze met dat woord 'geloven' bedoelen. Want ook dat levert een boeiend gesprek op.

Zit je eenmaal in dat proces van het ene na het andere niet meer kunnen geloven, ja, dan gaat op een gegeven moment de situatie ontstaan dat je zegt: 'Nu moet ik er helemaal mee ophouden' en je schrijft je uit. Dat is een weg die velen zijn gegaan. Ik was laatst op een bijeenkomst op de VU waar de biografie van Kuitert werd gepresenteerd, en daar lieten ook diverse mensen horen dat ze in dat proces terecht waren gekomen, en uiteindelijk ook de kerk verlaten hadden, en dat als een hele opluchting ervaring hadden. Deze mensen waren niet in staat om tot een andere visie op de zaak te komen. Ze waren dan ook niet in staat om het grondprobleem daarachter te zien.

4. Wat ik met dit alles wil laten zien, is dat het woord geloofsgemeenschap als typering van de kerk dus niet klopt. We delen het geloof niet echt met elkaar. U vraagt of ik dan wel een punt zie dat ons als kerkmensen bindt? En dan zeg ik: ja, dat punt zie ik wel. Ik zou zeggen: dat is de Bijbel. Dat is de kerk, dat zijn wij, allereerst: een groep mensen die zich rondom deze bundel verhalen scharen. We doen dat in het bijzonder op zondag. Dan kan je die groep mensen ook een gemeenschap noemen, want dat delen ze met elkaar: die verhalen. Ze zijn verzameld rondom dat boek. Waarom ze dat doen? Omdat ze deze bundel verhalen zien als een verzameling die ze voor de inrichting van hun leven als belangrijk beschouwen, om nu maar even niet het woord 'gezaghebbend' te gebruiken. Toch? Daar gaan die verhalen namelijk over: hoe mens te zijn op aarde, voor het aangezicht van God, of veel eenvoudiger geformuleerd: hoe als christen in het leven te staan.

5. Als je de kerk zo definieert als een verhalengemeenschap, dan komt er ook ogenblikkelijk een ander woord naar voren dan het woord 'geloven', dat is het woord 'horen'. Een heel wat 'makkelijker' woord – mag ik dat zo zeggen? – dan het woord 'geloven', maar ook een heel wat ruimte ruimte scheppend woord, zou ik zeggen. Kijk, dat lijkt mij de clou te zijn van de kerk: dat ze allereerst een horende gemeenschap, een gemeenschap die naar deze verhalen luistert.

Ik wil daar wat aan toevoegen, ik kondig het maar vast aan dat dat een boude bewering is. Dan bent u er vast op voorbereid. Want het voordeel van deze benadering/inzet is: dat je – u/ik – zo ook helemaal geen geloof hoeft te hebben. Dat is wat ik in de afgelopen jaren ontdekt heb, voor mezelf: dat ik dat geloofspakket, als ik het zo even mag formuleren, ook helemaal niet nodig heb. Als je een kerk binnengaat, hoef je alleen maar te zeggen: ik kom hier om te luisteren. Verder hoef je niets doen. En heb je hier geluisterd, dan is dat verhaal als het goed gegaan is, zodanig naar je toe gekomen dat je zegt: Daar ga ik in de komende week iets van zichtbaar maken.'

6. Weet u wat ik een groot voordeel vind met deze blik op de zaak, dat dan eigenlijk iedereen direct mee kan doen. Om naar verhalen te luisteren, heb je tevoren geen geloof nodig. Dat kan iedereen. En wat ik dan zo leuk vind, is dat ze vaak buiten de kerk beter in de gaten hebben dat we in de Bijbel met absolute wereldliteratuur te maken hebben dan binnen de kerk. Buiten de kerk hebben ze vaak veel meer in de gaten dat we in de Bijbel met de grote kwesties van het mens-zijn te maken hebben: in die verhalen van Abraham, Jacob en Ezau, van Mozes en van Elia, van David en Saul, van Jezus, van Petrus en Paulus: met de vragen van goed en kwaad, met het verlangen en de hoop, met barmhartigheid en gerechtigheid, met haat en liefde, leven en dood.

Ik heb het gevoel gekregen, en dat is een gevoel dat in de afgelopen jaren steeds sterker is geworden, dat wij die openheid voor de verhalen steeds meer zijn kwijtgeraakt, dat wij die hartstocht om intens met deze verhalen bezig te zijn missen. Dat studieuze, dat het jodendom en de islam wel hebben met betrekking tot hun heilige geschriften, dat ontbreekt bij ons. Ik kom het wel in de wetenschap tegen, maar niet echt in de kerk. Mijn ervaring zelf is dat er toch eigenlijk niets mooiers is dan heel intens en intensief met deze verhalen bezig te zijn. Zoals het ook mijn ervaring is dat die verhalen helemaal opengaan, wanneer je daar intens mee bezig bent.

7. Ons probleem is dat wij direct resultaat willen zien bij ons bijbellezen. We willen best wel een verhaal lezen, maar het moet wel direct wat bij ons teweegbrengen, het moet ons wel direct raken, het moet ons wel direct helder zijn wat er bedoeld wordt. Zoeken naar, soms zelfs diep graven en spitten om betekenis te vinden, dat ligt ons niet erg. Gemeente, ik moet dit toch even kwijt. Ik hoop dat u dat niet erg vindt dat ik dit zeg, maar het is wel wat

ik in de kerk in het algemeen, maar hier ook in de Bosbeskapel mis: dat gezamenlijk en intens lezen van en bestuderen van deze verhalen. Dit bezig zijn met wat toch het hart is, het hart van het christelijke traditie.

8. Schetste ik eerst het probleem van de kerk als een geloofsgemeenschap, daarna zette ik op de kerk als een gemeenschap die zich verzamelt rond de Schrift, rondom deze verhalen. Een gemeenschap die ontdekt heeft dat het minder om 'geloven' gaat, maar meer om 'horen'.

Maar dan zijn we er toch nog niet. Er moet nog een stap gezet worden. We zullen namelijk ook een andere visie op de Bijbel moeten krijgen. Wat ik nog wel eens te horen krijg, is dat ik anders preek dan veel andere predikanten.' Als ik dan vraag wat dat andere is, kunnen mensen me dat meestal niet uitleggen, maar ik denk dat ik het wel weet. In mijn preek zal ik altijd laten merken dat we met een tekst te maken hebben. En dus dat we, als het over geloof gaat, nooit aan het tekstuele gehalte van het geloof voorbij kunnen. Kortom, het gaat om woorden die geschreven staan, en dan dus om de betekenis van die woorden. Het gaat, als ik het nu even simpel mag zeggen, om de boodschap daarin: wat wil dat verhaal jou en mij zeggen?

9. Dat brengt me terug bij de manier waarop wij lange tijd de Bijbel hebben gelezen, en eigenlijk velen de Bijbel nog steeds lezen. Wij spreken over schepping en uittocht, over opstanding en hemelvaart. En als wij dat doen, als wij over schepping, over uittocht, over opstanding, over hemelvaart spreken, dan zijn wij steeds geneigd om dat als realiteiten op te vatten. Maar daarmee ontstaat tegelijkertijd ook het probleem, want we kunnen het niet echt als realiteiten opvatten, omdat ze niet binnen ons realiteitsbesef passen. Dan kan opstanding niet. Dan kan hemelvaart niet. Met schepping en uittocht mag het misschien wat anders liggen, maar doorpratend zal er ook de conclusie zijn dat het toch eigenlijk niet kan binnen ons verstaan van de werkelijkheid.

Kijk, en daar zie ik nou het probleem, daar ligt nou m.i. het probleem waar veel mensen in hu geloof tegenaan lopen. Het zijn zaken die ons voorgespiegeld zijn/worden als realiteiten. Maar daarmee zijn we het tekstuele gehalte van het geloof kwijt, dat het om verhalen gaat die ons iets willen zeggen, die ons een boodschap willen brengen.

10. Want wij kunnen dan wel spreken over schepping, maar waar komt dat woord vandaan? Precies uit Genesis 1. En Genesis 1 is een bijbelverhaal. Kijk, en dat is nu het eigenlijke probleem, dat ik voor het meest fundamentele probleem houd waardoor het geloof in onze tijd zo in de problemen verkeert. Wij hebben dat verhaal gedurende buitengewoon lange tijd opgevat als een verhaal waarin het ontstaan van de wereld/het ontstaan van onze werkelijkheid wordt verteld. En we zijn het woord 'schepping' gaan gebruiken, een woord dat in een bijbeltekst voorkomt, maar dat wij gebruiken om van de werkelijkheid te zeggen: dat God die heeft gemaakt. Maar bijbelverhalen in het algemeen – en dat geldt dus ook voor het eerst verhaal van de Bijbel, Genesis 1, het scheppingsverhaal – moeten niet gezien worden als doorkijkjes op de werkelijkheid.

11. Ik hoor uw vraag: 'Wil je nu beweren dat het om fictionele teksten gaat?' Ik zou op die vraag 'ja' zeggen, maar realiseer me tegelijkertijd dat ik u daarmee aardig in verwarring breng. Daarom wil ik het graag aanvullen, en zeggen dat geloof niet anders dan tekstueel aan de orde kan komen, waarmee dan ook tegelijkertijd het woord 'horen' gegeven is. U hoort wel dat ik dan niet ver van Paulus verwijderd ben die zegt dat het geloof uit het gehoor is.

‘Bij jou lijkt nu alle realiteit van het geloof te verdwijnen?’ Die reactie kan ik me voorstellen. Helemaal ontkennen kan ik het niet, en toch ook weer wel. Want die teksten kunnen wel zo naar iemand toekomen dat hij ze als de stem van een ander hoort. Je zou ook kunnen zeggen dat hij ze als een reële, als een echte stem, als de stem van een levende hoort.

12. De klassieke geloofsvraag, als het over de schepping gaat, is: ‘Geloof je dat God de wereld geschapen hebt?’ En dan kijk je als het ware naar buiten, en zeg je: ‘Is God daarvoor verantwoordelijk?’ Die vraag kan je natuurlijk stellen, maar is dat nu ook echte de juiste vraag? Dat kan je je afvragen. Want wat er gebeurt er, als je zegt: ‘Nee, dat geloof ik niet?’ Hoe moet je dan verder? Je komt er geen stap mee verder. Ik houd dat dan ook niet voor een vraag waarmee iemand recht doet aan Genesis 1, en dan ook niet aan het spreken over God als Schepper.

Wat je doet, is een bijbels woord (‘scheppen’) losmaken uit het verhaal. Dat is niet onlogisch, omdat dat verhaal gezien wordt als toch een beschrijving van een gebeuren. Maar in plaats daarvan dien je je af te vragen wat de tekst, wat Genesis 1, jou en mij wil zeggen. Het gaat om de vraag welke betekenis dit verhaal aan de lezer wil overdragen.

Dus in plaats van de vraag: ‘Geloof je dat God de wereld (in zeven dagen) geschapen heeft?’ moeten we ons met elkaar om de tafel heenzetten en Genesis 1 gaan lezen met de vraag welke boodschap wil dit verhaal overdragen. Voordeel is tevens, dat je met dat type vragen: ‘Geloof je dat ..?’ de ander niet voor het blok zet, maar samen aan het werk gaat, met elkaar gaat lezen. En je komt echt op een heel ander spoor met elkaar uit. Dat samen zoeken naar de betekenis of boodschap van het verhaal levert een mens ook veel meer op.

13. Nu hebben we zojuist dat verhaal gelezen. Het is een verhaal dat hedentendage op nogal wat kritiek kan rekenen gezien het antropocentrisme van Genesis 1, gezien de centrale plaats die de mens in dat verhaal uiteindelijk inneemt als ook gezien de rol die hij in dat verhaal toebedeeld krijgt. Toch moet ik daar met u naar kijken: naar de schepping van de mens in Genesis 1.

Die schepping van de mens is namelijk totaal anders dan die van de andere schepsels, van de bomen en de struiken, maar ook van de dieren, van de dieren op het land, van die in de lucht: de vogels en van die in de zee: de vissen. De mens is inderdaad helemaal omringd door andere schepsels. Daarin verschilt hij niet, en toch, zo vertelt het verhaal, zo vertelt Genesis 1, is er een verschil, een groot verschil zelfs.¹ Want al die andere schepsels zijn geschapen naar hun aard. Ze kunnen niet anders dan naar hun natuur handelen. Is dat ook zo bij de mens? Ja, zo mag er dan wel over de mens gesproken worden, dat ook hij een eigen natuur heeft, denk maar aan de uitspraak: hij heeft een aardje naar zijn vaartje, maar dat is wat in Genesis 1 nadrukkelijk ontkend wordt. Nee, zo is de mens niet geschapen: naar zijn aard. Je kunt van die mens, zo wil Genesis 1 ons laten horen, niet zeggen dat de mens nu eenmaal zo is, dat hij niet anders kan handelen dan hij handelt, omdat dat in zijn aard ligt. Genesis 1 vertelt iets anders, en wel dat de mens geschapen is: niet naar zijn aard zoals al die andere schepsels, nee, hij is geschapen naar het beeld en in de gelijkenis van God. Anders gezegd, hij is geroepen om op God te lijken. Kijk, dat is wat Genesis 1 ons wil vertellen. Hoe een andere boodschap dan ons altijd is geleerd!

14. Ik rond af. We moeten, als we kerk willen zijn en blijven, met deze bijbelse teksten aan de gang. Het is het enige dat we geloofsmatig gesproken in handen hebben, en dat we met elkaar delen. Daarin tonen we een gemeenschap te zijn: op zoek naar de vraag wat dit

¹ Dit verschil komt in de NBV niet tot uitdrukking, omdat men daar de zegswijze ‘naar hun aard’/‘naar zijn aard’ in de tekst niet heeft weergegeven.

verhaal ons in ons leven wil zeggen. U hoort mij goed, hoop ik, wat wil dit verhaal ons in ons leven *zeggen*.

Wat die verhalen willen? U tot geloof, dat is tot vertrouwen brengen in wat er in dat verhaal verteld wordt, zodat u in uw leven gaat voltrekken wat er in dat verhaal staat. U ziet, ook ik kom niet om het woord 'geloof' heen waar u misschien halverwege mijn verhaal wel bang voor was. Maar nu trek ik dat woord 'geloof' naar het verhaal toe. Maar dan gaat het nu om vertrouwen in wat je gehoord hebt, dat jij dat ook in jouw leven kunt voltrekken.

Lezing van ds. Nico Riemersma op de senioren­dag in de Bosbeskapel op vrijdag 17 maart 2017

=====

Vragen

1. Kunt u, wilt u iets zeggen over de plaats van de Bijbel in uw leven?
2. Wat vindt u van de visie van ds. Riemersma dat de Bijbel als *verhaal* veel centraler zou moeten komen staan?
3. Deelt u zijn opvatting dat dit een mogelijke uitweg zou kunnen zijn uit de crisis?
4. Brengt het verhaal van ds. Riemersma u ook verder in uw nadenken over de rol en plaats van de Bijbel?